

Юридичні науки

УДК 351.081(477)

Матвеев Александр Викторович

студент

Института прокуратуры та криминальной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Матвеев Александр Викторович

студент

Института прокуратуры и криминальной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Matvieiev Alexander

Student of the

Institute of Public Prosecution and Criminal Justice of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Яремчук Вікторія Олегівна

кандидат юридичних наук, асистент кафедри криміналістики

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ТА ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ
ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ
ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ И ТАКТИЧЕСКИЕ ПРИЁМЫ
ПРОВЕДЕНИЯ ОБЫСКА
FEATURES OF PREPARATION AND TACTICAL SEARCHING
METHODS**

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню актуальних проблемних питань щодо використання тактичних прийомів і методів проведення обшуку.*

Ключові слова: тактичні прийоми, тактика обшуку, обшук.

Аннотація. Стаття посвячена дослідженню актуальних проблемних питань щодо використання тактичних прийомів і методів проведення обшуку.

Ключевые слова: тактические приемы, тактика обыска, обыск.

Summary. The article is devoted to the research of actual problematic issues concerning the use of tactical techniques and methods of search.

Key words: tactical techniques, search tactics, search.

Постановка проблеми. Одним із основних завдань у діяльності правоохоронних органів є повне й швидке розкриття й розслідування злочинів та викриття винних у злочинній діяльності. Останнім часом злочинність пристосовується до нових соціально-економічних умов.

Злочинці не можуть обійтися без надійної організаційно-технічної бази, що робить їх менш вразливими для правоохоронних органів, більш мобільними в одержанні необхідної для злочинної діяльності інформації, що слід враховувати під час підготовки та проведення обшуків [7, с. 70].

За своєю суттю обшук є пошуковою дією, мета якої – здобути доказову та орієнтуючу інформацію.

На думку М.С. Гур'єва, значення обшуку як слідчої дії у правоохоронній практиці нерідко недооцінюється. Примусовий характер обшуку, певні процесуальні складнощі, особливості його підготовки і проведення створюють значне психологічне навантаження на його учасників. Це призводить до того, що слідчі намагаються уникати цієї слідчої дії, або доручають її проведення співробітникам оперативних підрозділів [2, с. 227]. Зважаючи на це, виникає необхідність удосконалення тактичного забезпечення обшуків, а саме, тактичних прийомів і методів його проведення.

Значущість проведених наукових досліджень безсумнівна, оскільки ця слідча дія широко застосовується у правоохоронній практиці і є досить розповсюдженим способом збирання фактичних даних.

Метою роботи є дослідження самого поняття обшуку та процесуального порядку його здійснення, визначення теоретичних засад тактичних прийомів та визначення особливостей проведення підготовки до обшуку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку наукових основ проведення обшуків зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, С.Ф. Денисюк, А.В. Дулов, О.О. Закатов, В.О. Коновалова, О.М. Кузів, В.С.Кузьмічов, Є.Д. Лукьянчиков, І.Ф. Пантелєєв, О.Р. Ратінов, М.В.Салтевський, В.М. Тертишник, В.Ю. Шепітько, О.Ю. Ямпольський та багато інших.

Водночас, незважаючи на наявність глибоких та змістовних наукових досліджень, які мають практичну спрямованість, правоохоронні органи України на сьогодні потребують оновлення та удосконалення тактичних прийомів проведення обшуків.

Виклад основного матеріалу. Загально визнаним визначенням обшуку є визначення, сформульоване в 1961 році О.Р. Ратиновим: обшук – це слідча дія, змістом якої є примусове обстеження приміщень і споруд, ділянок місцевості, окремих громадян з метою відшукування і вилучення предметів, що мають значення у справі, а також виявлення розшукуваних осіб [6, с. 7].

Від інших слідчих-розшукових дій обшук відрізняється передусім своїм пошуковим та примусовим характером.

Ефективність обшуку визначається ретельністю підготовки до його проведення. Підготовка обшуку являє собою систему заходів організаційного характеру, виконаних слідчим з метою реалізації прийнятого рішення по проведенню даної слідчої дії [8, с. 293].

У криміналістичній літературі приділялася певна увагу дослідженню питань, що відносяться до підготовки обшуку.

Підготовка до обшуку включає в себе обґрунтоване вирішення таких питань: а) де, коли і у кого повинен проводитися обшук; б) хто буде брати участь і бути присутнім при його проведенні; в) що або кого слід шукати; г) як шукати – які тактичні прийоми і технічні засоби необхідно застосувати [8, с. 212].

У ряді літературних джерел зроблені спроби розгляду двох етапів підготовки до обшуку: 1) заходи, що проводяться слідчим з моменту прийняття рішення про проведення обшуку до прибуття на місце; 2) заходи з моменту прибуття до об’єкта обшуку до початку пошукових робіт. Перший комплекс заходів охоплює: вивчення та аналіз матеріалів справи; збір інформації орієнтуючого характеру; вибір часу початку слідчої дії; рішення питань по тактично-технічному забезпеченні ефективності пошуку; про кількісний склад учасників обшуку, їх професійні якості та попередній розподіл роботи між членами слідчої групи. Комплекс заходів другого етапу спрямований головним чином на розстановку охорони в зоні пошуку, вибір способу проникнення на обшукуваний об’єкт.

Аналіз криміналістичної літератури і результати опитування працівників прокуратури та слідчих МВС України показують, що найбільш важливими, основними елементами підготовки до обшуку є: 1) вивчення матеріалів кримінальної справи; 2) збір орієнтуючої інформації; 3) визначення кола учасників обшуку; 4) підготовка науково-технічних засобів; 5) планування обшуку [4, с. 68].

При підготовці до обшуку суттєве значення має вивчення та аналіз матеріалів кримінальної справи. Роботу над матеріалами справи доцільно починати з первинних даних, покладених в основу порушення кримінальної справи. Успіх в розслідуванні, викритті злочинців нерідко визначається якістю роботи з первинними матеріалами: вдумливим вивченням з метою правильного користування в процесі розслідування. Вивчення таких

матеріалів має на меті аналіз даних, що містяться в протоколах різних слідчих дій (огляду місця події, допитів і ін.) [8, с. 294].

До проведення обшуку з максимальною повнотою повинні бути зібрані та вивчені дані про шукані об'єкти: їх характер та ознаки, кількість, зовнішній вигляд, форма, розміри та індивідуальні ознаки. Джерелами таких даних можуть бути: протокол огляду місця події, а також виготовлені в ході огляду зліпки і відбитки слідів; показання потерпілого та свідків, заяви цивільних позивачів; відомості, отримані від підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян; висновки експертів; роз'яснення фахівців; зразки і ті частини викрадених предметів або документів, що залишилися тощо [3, с. 74].

Деякі автори, а саме: А.В. Дулов, П.Д. Кузів рекомендують на підготовчому етапі вивчати речові докази, виявлені до проведення обшуку на місці події під час огляду або при затриманні підозрюваного.

Важливим елементом підготовки до обшуку виступає збір орієнтуючої інформації. Даний елемент являє собою комплекс дій, які передбачають отримання відомостей про умови майбутнього обшуку, об'єктів, що підлягають виявленню і вилученню, про особистість обшукуваного. О.Р. Ратинов справедливо зазначає, що для правильної організації обшуку необхідно мати у своєму розпорядженні хоча б мінімальний запас відомостей орієнтуючого характеру, які відносяться головним чином до об'єктів майбутнього обшуку, шуканих предметів і особистості обшукуваних [6, с. 302]. Орієнтуюча інформація допомагає слідчому цілеспрямовано вести пошуки і виявляти шукане.

Збирання інформації про місце проведення обшуку передбачає встановлення різних відомостей. Так, для з'ясування стану і умов майбутнього обшуку необхідно встановити: точну адресу приміщення, що підлягає обшуку, або розташування обшукуваної ділянки; чи є в місці, що підлягає обшуку, підвал, сарай або інші побутові споруди та приміщення;

які будови і яких розмірів є на ділянці місцевості; шлях підходу і проникнення в приміщення, що підлягає обшуку, наявність в ньому меблів, механізмів, запасних виходів і вікон [8, с. 303].

При підготовці до обшуку на відкритій місцевості слідчому необхідно визначити межі та орієнтири ділянки, особливості місцевості. З урахуванням зібраних даних доцільно накреслити схему або план вивченої ділянки місцевості.

У криміналістичній літературі робилися також спроби сформулювати перелік типових даних, які необхідно зібрати про особу обшукуваного, як то професія і рід занять; дозвілля; спосіб життя, звичайний розпорядок в родині; склад сім'ї, відносини в родині і з сусідами; зв'язки і знайомства.

Під час підготовки до обшуку визначається коло його учасників. Його проводить слідчий (прокурор), або за його (їх) письмовим дорученням співробітники оперативних підрозділів (ч. 2 ст. 36, ч. 2 ст.40, ст.41 КПК України). Кримінальне процесуальне законодавство визначає осіб, у присутності яких проводиться обшук (ч. 3, 7 ст. 223, ст. 236 КПК України): 1) обшук провадиться з обов'язковою участю не менше двох понять; 2) обшук провадиться в присутності осіб, права та законні інтереси яких можуть бути обмежені або порушені в результаті проведення обшуку; 3) для участі в проведенні обшуку може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, представник та інші учасники кримінального провадження; підозрюваний має право сам брати участь у проведенні обшуку та вимагати залучення свого захисника (ч. 3 ст. 42 КПК України); 4) для отримання допомоги з питань, які потребують спеціальних знань – запрошуються спеціалісти; 5) обшук у приміщеннях, що їх займають підприємства, установи й організації, провадиться в присутності їх представників [7, с.118].

Обов'язковим елементом підготовки обшуку є підготовка технічних засобів. У процесі обшуку науково-технічні засоби можуть застосовуватися

окремо або укомплектовано. Універсальний переносний криміналістичний комплект слідчого повинен містити пошукові прилади та пристосування; вимірювальні пристосування, інструменти; засоби виявлення, фіксації і вилучення слідів і т.п. Заключним етапом підготовки до обшуку виступає планування. О.М. Васильєв визначає планування слідчої дії як організаційний безперервний процес. Разом із тим планування це ще і синтез інтелектуальної діяльності слідчого, пов'язаної з вирішенням розумових завдань, що мають на меті отримання необхідних відомостей, що сприяють встановленню об'єктивної істини по справі. Планування характеризує вміння слідчого застосовувати свої знання і досвід у практичній діяльності з розслідування злочинів, його здатність визначати і вибрати найкращий варіант дії в процесі розслідування. Планування обшуку завжди передбачає здійснення прогностичної функції [7, с. 225].

У криміналістичній літературі плануванню обшуку приділено недостатньо уваги. У багатьох джерелах не розглядається такий елемент підготовки, як планування. Недоліком є і те, що до теперішнього часу в криміналістиці відсутній типової форми плану обшуку. У складних випадках доцільно складати розширений письмовий план обшуку. Його елементами можуть бути: 1) об'єкт обшуку; 2) можливі об'єкти обшуку; 3) розподіл функцій учасників обшуку; 4) послідовність пошукових дій; 5) використання технічних засобів; 6) тактичні прийоми.

При проведенні обшуку основне тактичне правило – раптовість. Обґрунтовано вважається, що на підготовчому етапі слідчий повинен вжити всіх необхідних заходів для забезпечення раптовості обшуку, аж до виключення можливості витоку інформації про передбачуваний обшук [5, с. 44]. Зокрема, готувати обшук слід досить конспіративно, знайомлячи зі своїми планами тільки необхідних осіб, і запрошувати окремих осіб (понятих, фахівців) до участі в обшуку безпосередньо перед виїздом для

його проведення, або лише в цей момент ставлячи їх до відома про те, для участі в якій слідчій дії і щодо кого вони залучені [1, с.161].

Зокрема, В.Ю. Шепітько розглядає стосовно п'яти основних питань: 1) що або кого шукати; 2) у кого шукати; 3) де шукати; 4) коли шукати; 5) як шукати. Вона мала переважно описовий характер відносно окремих видів обшуку (особистий обшук, обшук в приміщенні, обшук на місцевості) [4, с. 110].

В даний час деякі вчені відзначають наявність специфіки тактичних прийомів окремих видів обшуку (прийоми обстеження відкритої місцевості, тактичні прийоми обшуку транспортних засобів і т. п.), але фактично не називають прийоми, підмінюючи їх порядком проведення обшуку.

Спроби виявити специфіку тактики обшуку в залежності від виду злочину (тактика обшуку при розслідуванні вбивств, зґвалтувань, крадіжок тощо) закінчувались описом об'єктів пошуку, але не переліком тактичних прийомів.

До тактичних прийомів окремі автори відносять «суцільне обстеження всіх приміщень та предметів обстановки» і «вибіркове, або часткове обстеження окремих приміщень або предметів». Запропоновані «прийоми» не є тактичними, вони відображають те чи інше пересування під час обшуку; порядок його організації, можливість виключення пошуків в деяких місцях.

О.О. Закатов до тактичних прийомів відносить одиночний і груповий, спільний або роздільний пошуки. Однак, це не тактичні прийоми, а відмінності в організації обшуку в залежності від специфіки об'єкта пошуку, задіяних сил і засобів, кількості осіб.

В рамках системи тактичних прийомів, спрямованої на спілкування з обшукуваним, можуть бути сконструйовані такі тактичні комбінації: 1) та, яка сприяє усуненню «перешкод» і протидії обшукуваного; 2) та, яка стимулює обшукуваного до спілкування зі слідчим; 3) та, яка сприяє встановленню психологічного контакту.

У деяких випадках ефективним може виявитися тактичний прийом, пов'язаний з роз'ясненням необхідності надання допомоги органам розслідування. Тут все залежить від того, на кого спрямований такий прийом.

Тактична комбінація, яка стимулює обшукуваного до спілкування зі слідчим, може включати: 1) словесну розвідку; 2) залучення обшукуваного в діяльність; 3) постановку «нейтральних» питань; 4) постановку уточнюючих питань; 5) демонстрацію окремих об'єктів пошуку.

Важливе значення має тактична комбінація, яка сприяє встановленню психологічного контакту з обшукуваним і отримання від нього пошукової інформації.

Професійні та особистісні якості слідчого також суттєво впливають на ефективність обшуку. Найбільш важливими з них є: професійна спостережливість, пам'ять, мислення; наполегливість та цілеспрямованість; розвинуті комунікативні здібності; сформовані уміння та навички (стереотипи) пошукових дій; здатність до саморегуляції поведінки.

Стереотипи пошукових дій мають позитивне значення, особливо на початкових етапах обшуку. Проте, якщо немає ефективного результату, необхідно приділяти особливу увагу винятковості події, індивідуальності обшукуваного, співвідносити інтуїцію у визначенні напрямку пошуку з особливою ретельністю та пунктуальністю пошукових дій.

Таким чином, обшук є важливою інформативно-пошуковою слідчо-розшуковою дією, складно організованою у психологічному плані, що вимагає від його учасників суттєвої підготовленості.

Загалом основою розглянутої інформаційно-пошукової слідчо-розшукової дії є пізнавальна діяльність. Обшук спрямований, перш за все, не стільки на реалізацію впливу, скільки на одержання значущої для кримінальної справи інформації, ґрунтуючись на якій і відбувається безпосередній вплив на учасників процесу розслідування.

Література

1. Баев О. Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Следственная тактика: Научно-практическое пособие. / О. Я. Баев. М.: «Экзамен», 2003. 432 с.
2. Гурев М. С. Убийства на «разборках»: методика расследования / Гурев М. С. СПб.: Питер, 2001. 288 с.
3. Гусаков А. Н. Следственная тактика(в вопросах и ответах): учеб. пособ. / А. Н. Гусаков, А. А. Филющенко. Свердловск: Урал. ун-т, 1991. 148 с.
4. Денисюк С. Ф. Обыск в системе следственных действий (Тактика-криминалистический анализ): Научно-практическое пособие / С. Ф. Денисюк, В. Ю. Шепитько // Консум. 1999. 160 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/DENISYK_1999.pdf.
5. Луценко О. А. Обыск и выемка. Процессуальный порядок, тактика и доказательственное значение / О. А. Луценко. Р.-н.-Д.: «Феникс», 2005. 63 с.
6. Ратинов А. Р. Обыск и выемка / А. Р. Ратинов. М.: Госюриздат, 1961. 217 с.
7. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія / К. О. Чаплинський. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2006. 308 с.
8. Шумили́н С. Ф. Обыск и выемка. / С. Ф. Шумили́н // Руководство для следователей. Под ред. Н.А. Селиванова, В.А. Снеткова / С. Ф. Шумили́н. М.: ИНФРА-М, 1997. 294 с.